

ԱՆԳԻՆ ՔԱՐԸ

Մի ամառվա շոգ օր էր. բայց շնայած անտանելի շոգին ու թեժ արևին, Բաղդադի փողոցները լիքն էին ժողովրդով: Հարուն Ալ Ռաշիդ թագավորը փառավոր հաղթությունից հետո պետք է վերադառնար իր մայրաքաղաքը: Աղքատ ժողովուրդը հավաքվել էր թամաշա անելու: Մարդիկ անհամբեր սպասում ու գովում էին թագավորին, փառաբանում էին նրա քաջությունը, խելքը, մեծահոգությունը, իմաստությունը, արդարադատությունը և շատ ուրիշ բարձր առաքինությունները:

Էս ժամանակ բազմության միջից դուրս եկավ Սալիդ անունով մի աղքատ ու սկսեց ամենախիստ խոսքերով հայհոյել թագավորին:

Ամբոխը սաստիկ վրդովվեց. շորս կողմից վրա դառան, որ ոտնատակ տան Սալիդին, երբ մեջ մտավ մի անծանոթ:

— Կանգնեցե՛ք,— ասավ,— ո՛վ ազնիվ մարդիկ, ու ձեր ուշադրության ականջները միառժամանակ կախ արեք իմ մտքի ճյուղերին:

Ամբոխը կանգ առավ:

— Ի՛նչ լավ է խոսում, է՛,— ձեն տվեց մինը.— խոսի՛ր, խոսի՛ր, լսում ենք:

— Դուք ուզում եք սրան ծեծե՞ք,— հարցրեց անծանոթը:

— Հա՛, անպատճառ պետք է ծեծենք:

— Բայց պետք է խելոք ծեծեք:

— Ի՛նչպես թե՛ խելոք ծեծեք... էլ խելոք ծեծելը ո՞րն է...

Կողքերը կփշրենք, պրծավ-գնաց:

— Չէ՛, էդպես չի. սպասեցեք ու ինձ ականջ արեք: Դուք

ուզում եք սրա կողքերը փշրեք: Շատ լավ: Ասենք թե տեղն է ու արդարացի: Բայց կարող է պատահել, որ հարկավոր է սրա երկու կողքը փշրել, իսկ դուք միայն մի կողքը կփշրեք: Էդպեսով էլ կվարվեք և՛ անարդար, և՛ անխելք:

— Լավ ես ասում, ես իմ Աստվածը,— ձեն տվին ամեն կողմից: — Հապա ի՞նչ անենք, ներե՞նք էն վիրավորանքը, որ սա հասցրել է մեր ամենախիմաստուն, ամենազերագույն, ամենահեռատես, ամենասրատես թագավորին, աշխարհքի կենտրոնին, Աստուծո ստվերին, աստղերի աստղին, արեգակ-ների արեգակին...

— Չէ, ես հո չեմ ասում՝ ներենք, ես ասում եմ՝ մի հարցնենք ու լսենք, թե ի՞նչ է ասում էս մարդը, ինչպես է արդարանում:

— Ես արդարանալու բան չունեմ,— խոսեց Սայիդը:— Մեղավորներն են արդարանում. իսկ ես ոչ մի մեղք չեմ արել: Ես միայն էն պետք է ասեմ, ինչ որ ինձ են արել: Եվ ասեմ թե չէ՝ դուք ձեռքերով կծածկեք ձեր երեսները, բայց էդ էլ չեք կարող անել, որովհետև ձեր երեսների ամոթից ու բարկության տաքությունից ձեր ձեռքերը կէրվեն:

— Վա՛հ, էս ի՞նչ է պատահել: Ինչպես երևում է, շատ հետաքրքրական բան պետք է լինի: Պատմի՛ր, պատմի՛ր,— գոռացին ամեն կողմից:

— Ոչ թե հետաքրքրական, այլ մի ցավալի ու անիրավ գործ,— պատասխանեց Սայիդը: — Ականջ արեք, պատմեմ, տեսեք:

— Ես մի գեղեցիկ, խելոք ու աշխատասեր կին ունեի ու երկու կարմրաթշիկ, առողջ, աշխույժ երեխա: Ինձ համար երջանիկ ապրում էի, ու իսկի մարգարեի խոստացած դրախտն էլ չէր պետքս...

— Տեսե՛ք, տեսե՛ք, ինչեր է հաշում: Ա՛յ լիրբ հայհոյիչ... Հենց դրա համար էլ էդ բախտին ես արժանացել...— ընդհատեց մեկը:

— Բախտը որ կա՝ ծնվելիս է գրվում մարդու ճակատին.

նրանից պրծում չկա,— մեջ մտավ մի ուրիշը:

— Դե լավ, խելքներդ գոռ մի՛ տաք, թո՛ղ արեք, պատմի: Ու Սայիդը շարունակեց.

— Քանի տարի էսպես ապրեցինք, ամեն մի տարին, ամեն մի ամիսը, շաբաթը, օրը, ժամն ու վայրկյանը անցան լիքը երջանկություններով: Բայց շար նախանձը, որ աշխարհքում կործանում է ամեն բան, վերջը իմ երջանկությունն էլ կործանեց: Իմ կողքին ապրում էր մեր քաղաքի դատավոր Իբրահիմը: Նախանձեց իմ բախտին, կնոջս ու երեխաներիս խլեց ինձանից: Կնոջս իրեն հարճ առավ, երեխաներիս ստրուկ տվեց ուրիշներին: Ու էսպես նրանք ընկան կրկնակի գերության մեջ: Գերի մոր սիրտը իր երեխաների մոտ էր ու նրանց հետ էլ՝ կրկնակի գերի, երեխաների ուշքն ու միտքն էլ իրենց մոր մոտ էր ու նրա հետ՝ կրկնակի գերի...

— Ա՛յ, էգ լավն էր: Ի՞նչ սիրուն ասիր՝ կրկնակի գերի...

— էսպես մնացի մենակ, ու կյանքը մահից էլ ավելի անտանելի դարձավ ինձ համար:

Եվ ահա տեսնում եք՝ անտուն, անտեր թափառում եմ ու չեմ իմանում՝ աշխարհքում էլ ի՞նչ է մնում ինձ համար...

Ամենքի սիրտը շարժվեց:

— էլ երկար ու բարակ մտածելու ի՞նչ կա էստեղ. հրես, թագավորը գալիս է, գնա գանգատ արա, էլի՛,— խորհուրդ տվեց աղքատներից մինը:

— Գանգա՛տ արա... լավ ես ասում, բայց թագավորը շրջապատված կլինի իրեն մոտիկների ու մեծամեծների էն տեսակ բազմությունով, որ արի ու մոտեցիր: Հա, կմոտենան հարուստները, բայց ես ի՞նչպես մոտենամ: Դուք ասում եք՝ նա մեզ համար արեգակ է, բայց արեգակի նման էլ հեռու է մեզանից:

— Վախիլ մի՛,— սիրտ տվին մյուս աղքատները,— մենք կմոտենանք: Ինքն էլ էնպես բնավորություն չունի, ամենքին մոտ է թողնում: Ոչ մի աղքատ դեռ նրա շեմքից ետ չի դառել

առանց բարերարվելու:

էս խոսքումն էին, որ ամբոխը տակնուվրա եղավ, ալեկոծվեց, ամեն մարդ տեղ բռնեց, ու ամենքի աչքերը դարձան դեպի քաղաքի դարպասները տանող գլխավոր փողոցը: Վերջապես երևաց արքայական թափորը: Ահա և Հարուն Ալ Ռաշիդն ինքը իր ճոխ ու փայլուն շքախմբով: Թափորը կանգ առավ գլխավոր հրապարակում, պալատի առջև: Թագավորը ձիուց իջավ, բազմեց մեծամեծներով շրջապատված ամպհովանու տակ դրած գահին ու իրավունք տվեց, որ ցանկացողները ներկայանան իրեն: Առաջ եկան նշանավոր հարուստները, թանկագին նվերներ տվին: Առաջ եկան վաճառականները, ծանրագնի շալեր, մետաքսի ու կերպասի կտորներ տվին: Առաջ եկան արհեստավորները, սքանչելի նուրբ բանվածքներ ու ձեռագործներ տվին: Թագավորն ուրախ ու գոհ ընդունեց ամենքին ու ամեն մեկին մի որևէ քաղցր խոսք ասավ: Մին էլ հանկարծ ամբոխի միջից մի պատառոտված, հյուծված աղքատ դուրս եկավ, գլխին մի ահագին քար, ու մոտեցավ թագավորին:

— Թագավորն ապրած կենա, ահա էս էլ իմ նվերը:

Թագավորը զարմացավ, մթնեց ու խստությամբ հարցրեց.

— էս ի՞նչ կնշանակի... էս ի՞նչ ես տալիս դու ինձ...

— Թագավորն ապրած կենա,— պատասխանեց աղքատը,— թագավորին նվեր տվողը պետք է որ սրտիցը տա. իմ սրտումն էլ էս քարն է ծանրացած, ես էլ էս եմ քեզ նվիրում:

Թագավորը ժպտաց, ապա թե մտքի տունն ընկավ:

— Անունդ ի՞նչ է:

— Երբ դեռ երեխա էի, հերս ու մերս ինձ ասում էին Ջան Սալիդ: Երբ հասակ առա, հարևաններս ասում էին Աշխատասեր Սալիդ: Երբ ամուսնացա, կինս ասում էր Լավ Սալիդ, ծանոթներս ու բարեկամներս ասում էին Ազնիվ Սալիդ. իսկ այժմ ասում են Խեղճ, Անբախտ, Աղքատ Սալիդ:

— Ո՞րտեղ ես ապրում:

— Էնտեղ, որտեղ թռչուններն են թռչում, որտեղ քամին է սուլում:

— Դե լա՛վ,— խոսեց Հարուն Ալ Ռաշիդ թագավորը,— իմ տերության մեջ ոչ մի շար գործ չի խուսափիլ իմ հայացքից՝ որ անդնդում կուզի թաքնվի: Գնա՛ աղոթիր Աստծուն, ո՛վ գիտի, գուցե մի օր էլ գա, որ քեզ ասեն Բախտավոր Սայիդ:

Սայիդը գնաց:

Էս դեպքի վրա մի քանի օր անցկացավ: Հարուն Ալ Ռաշիդը մանրամասն իմացավ Սայիդի պատմությունը, համոզվեց ճշմարտությանը ու կամեցավ դատել արդարն ու մեղավորը:

Մի օր էլ խնջույքի հրավիրեց, հավաքեց իր բոլոր մեծամեծներին: Մեծամեծներն եկան հավաքվեցին մարմար ավազաններով ու շատրվաններով լիքն այգիները, ծաղիկների մեջ, ծառերի տակին խալիչաների վրա բազմեցին, սկսեցին ղալիան քաշել, ուտել, խմել, քեֆ ու զրույց անել:

Քեֆի թունդ ժամանակը թագավորը հրամայեց՝ հրավիրեն իր հեքիաթախոսին, որ հայտնի էր իր շիտակ ու անկեղծ բնավորությամբ: Հեքիաթախոսն եկավ, բարև տվեց, բարև առավ, նստեց, սկսեց ղալիան ծխել ու պատմություն անել:

— Աշխարհքում շատ գանձեր կան,— ասավ նա,— բայց ամենաթանկ գանձը լավ անունն է: Լավ անունով մարդը միաժամանակ ապրում է հազար ու մի տեղ, հազար ու մի մարդու սրտում: Լավ անունով մարդը էնպես տեղեր է հասնում, որ չի կարող հասնել ո՛չ ձիով, ո՛չ ուղտով, և ո՛չ ուրիշ միջոցով: Լավ անունով մարդը չի մեռնում: Նա մահից հետո էլ անտեսանելի ապրում է մեր միջում, ինչպես ոգի: Միշտ մեր միտն է գալիս, մեր սիրտն է հոսում իր գեղեցիկ հատկությունները: Լավ բան է լավ անունը:

Մի գանձ էլ կա՝ հարստությունն է:

Հարստությունով մարդ հազար ձեռն է ունենում, հազար ոտը, հազար լեզու և հազար ձեռով կարող է հազար լավ գործ կատարել: Լավ բան է հարստությունը:

Մի գանձ էլ կա՝ էդ էլ խելքն է:

Խելքով մարդը գերմարդ է դառնում: Խելքով՝ տկարն ուժեղ է, աղքատը՝ հարուստ, վախկոտը՝ անահ: Նրանից է, որ անխելի շնչյունով ասած խոսքը որոտում է ու անցնում աշխարհքի մի ծերից մյուս ծերը: Կավ բան է խելքը:

Բայց մի գանձ էլ կա, որ լավ անունից էլ, հարստությունից էլ, խելքից էլ վեր է: Առանց նրան էս բոլորը համարյա թե սարսափելի ու կործանարար կլինեին մարդու համար: Առանց նրան աշխարհքը կթառամեր ու կամայանար: Էս գանձը խղճմտանքն է:

Էս գանձը արդեն մեծ մարդիկն են ունենում, և սրա համար էլ նրանք, ինչ էլ որ ունենան, երջանիկ չեն լինում: Ինչքան հարստություն մտքովդ կանցնի, տուր նրանց, որ նրանք բաժանեն մարդկանց ու բարերարեն, դարձյալ քիչ է նրանց համար: Իսկ ես ճանաչում էի մի աղքատի, որ երեք գանձ ուներ և իրեն համարում էր երջանիկ ու շարունակ փառաբանում էր Աստծուն: Եվ հպարտությունը մտավ նրա սիրտը, թե ինքն էր ձեռք բերել էն երջանկությունը, ու ոչ ոք էլ չէր կարող խլել իր ձեռքից: Էս բանն իմացավ շար ոգին ու հասցրեց Աստծուն: Աստված անիծեց շար ոգուն ու իրենից ետ մղեց, զրկեց էդ երջանիկ մարդու ապրած քաղաքի դատավորի սիրտը: Դատավորը հանկարծ զգաց, որ իր ներսը մի նոր, անծանոթ ու թունավոր բան է շարժվում: Սրտի մեջ սկսեց եռալ մի շարություն, ու միտքը մթնեց խավար մշուշից: Ինքն էլ լավ չիմացավ, թե ինչ էր պատահել իրեն, վեր կացավ, դուրս եկավ, որ հովին տա իրեն, ու երջանիկ աղքատի տան մոտից անցնելիս՝ սկսեց նրան նախանձել: Բայց ի՞նչ էր աղքատի ունեցած-չունեցած գանձն ու երջանկությունը: Մի ջրհոր, երկու արմավենի ծառ: Ջրհորից սառը ջուր էր խմում, իսկ երկու արմավենին ամբողջ տարին նրան քաղցր պտուղ էին տալիս ու հով ստվեր: Սառը ջուրը խմում էր, քաղցր պտուղն ուտում ու շվաքում նստում, փառաբանում Աստծուն:

Դատավորին շատ թվացին էս գանձերը աղքատի համար, վճռեց նրանից խլի ու խլեց: Էն օրվանից աղքատը թափառում է դռնից դուռը, նրա հառաչանքից խավարում են աստղերը, նրա թափած արտասուքներից կարիճներ են ծնվում ու աշխարհքը լցվում:

Ամենքի սիրտն էլ խորը շարժվեց էս պատմությունից, ամենքն էլ զայրացան անիրավ դատավորի վրա, ամենքն էլ գտան, որ նա արժանի է խիստ պատժի:

— Իսկ դու ի՞նչ ես ասում, Իբրահիմ,— հարցրեց Հարուն Ալ Ռաշիդը թագավորը իր մեծամեծներից մեկին, Բաղդադի դատավորին: — Ի՞նչ պետք է անել հափշտակող դատավորին:

— Թագավորն ապրած կենա,— պատասխանեց Իբրահիմը,— էդ մի էն տեսակ ոճիր է, որին արժանի պատիժ ես գտնել չեմ կարողանում:

— Իբրահիմ,— գոչեց թագավորը,— էդ ոճրագործը դու ես: Դու ես աղքատ Սայիդից խլել նրա կինը, էդ երջանկություն աղբյուրը մեր կյանքում: Դու ես խլել նրա զավակները, որ մարդկանց կյանքի քաղցր պտուղներն են ու իրենց ծնողներին շվաք են անում ծերության օրերում:

Իբրահիմը խորտակվեց, գետին ընկավ ու խնդրեց, որ իրեն ների թագավորը:

— Ես չեմ քո դատավորը,— խոսեց Հարուն Ալ Ռաշիդը.— քո դատավորն այժմ նա է, ում որ թշվառացրել ես դու:

Ու հրամայեց ներս կանչեն Սայիդին:

— Սայի՛դ,— ասավ,— ահա քո ձեռքն եմ տալիս քո թշնամուն:

— Թագավորն ապրած կենա, իմ ձեռքն ես տալիս, ես ի՞նչ անեմ,— պատասխանեց Սայիդը:

— Հապա ի՞նչ ես ուզում:

— Ես դրանից բան չեմ ուզում, թո՛ղ իմ կնոջն ու երեխաներին վերադարձնի, ես առաջվա նման երջանիկ կլինեմ:

էս մեծահոգությունը շարժեց թագավորին, նրա աչքերը լցվեցին արտասուքով: Բոլոր մեծամեծներն էլ սկսեցին ար-

տասովել:

— Լավ, էդ քո դատաստանը,— դարձավ թագավորը Սայիդին.— այժմ իմ դատաստանը լսիր: Դո՛ւ, Իբրահիմ, քո կալվածքների շորս բաժնից երեք բաժինը կտաս Սայիդին, դրա հետ էլ՝ էն քարը, որ Սայիդն ինձ պարգև բերեց, էն քարի քաշով մին ոսկի:

Թագավորի վճիռը վճիռ էր: Ինչ որ վճռեց, Իբրահիմը տվեց Սայիդին: Ու Սայիդը իր կնոջ ու երեխաների հետ միասին ստացավ ահագին հարստություն: Բայց հարստությունից չգոռոզացավ Սայիդը: Դարձյալ առաջվա նման համեստ կյանք էր վարում ու աշխատում էր առավոտից մինչև իրիկուն: Երբ ընկերները հարցնում էին, թե՛ ինչո՞ւ չես օգտվում քո հարստությունից ու փարթամ ապրում, ասում էր՝ հարստությունը փչացնում է մարդու սիրտը, խնջուկքներն ու ճոխ ճաշերը հոգնեցնում, մաշում են մարդու զգացմունքները, իսկ ես ուզում եմ մնամ միշտ թարմ ու բարի:

Ու իր ամբողջ կարողությունը Սայիդը սպառեց, դրեց բարի գործերի վրա: Ուսումնարաններ բաց արավ, հիվանդանոցներ շինեց, ջրհորներ փորել տվեց անջուր անապատներում ու ամեն մի ջրհորի քարի վրա արձանագրել տվեց. «Ո՛վ մարդ, խմի՛ր ու հիշիր նրանց, որոնք ծարավից տանջվում են աշխարհքում»:

Հարուն Ալ Ռաշիդ թագավորը Սայիդի նվիրած քարը Անգին քար անվանեց ու ամեն անգամ, դատաստան տեսնելիս, դնում էր սեղանին, իր առջևը, էնպես էր դատաստան տեսնում: Ավանդությունն ասում է, թե նրա նման էին վարվում նրա հաջորդները՝ արաբական մյուս թագավորները, մինչև թուրքերի գալը: Թուրքերի գալուց հետո անհետացավ, կորավ էն Անգին քարը, որ աշխարհքի հզորներին հիշեցնում էր արդարությունն ու խղճմտանքը: